

УДК 1(091)(100)

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2024.2.28>**Панчук Ірина Іванівна**доктор філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософіїРівненського державного гуманітарного університету
вул. Степана Бандери, 12, Рівне, Україна
orcid.org/0000-0001-6301-4280**Пономаренко Олександр Іванович**

аспірант кафедри філософії

Рівненського державного гуманітарного університету
вул. Степана Бандери, 12, Рівне, Україна
orcid.org/0009-0009-9102-0472

СИМВОЛ ВОДИ ЯК БРАМИ ПОТОЙБІЧЧЯ В НАРОДНІЙ ТВОРЧОСТІ УКРАЇНЦІВ

Актуальність нашого дослідження визначається необхідністю розгляду масиву народної творчості українського народу (легенди, казки, оповідки, приказки, тощо), через призму релігійної драматургії. Звернено увагу на воду, як малодосліджену ознаку потойбіччя, її провідну роль та зв'язок із популярними народними персонажами та сюжетами. Адже, водойми у віруваннях слов'ян символізують собою межу між світом живих і світом мертвих. Відповідь на питання «звідки виникла ідея води як брами між світами» варто шукати у деяких зафіксованих обрядах та, звісно ж, народній творчості.

Тому, *метою* цієї статті є, насамперед, аналіз народної творчості, задля визначення причетності води до потойбічної символіки, подальшого прослідковування її як ознаки архаїчних мотивів у модерних текстах та реконструкції давніх вірувань народу України.

Методологічною основою нашої розвідки постає метод порівняльного аналізу. Взятиши його за методологічний інструментарій, досліджено воду, як ознаку потойбіччя, а водойми як браму до нього, через пошук істотних збігів у ролі, використанні та характеристики, з описаними дослідниками давньослов'янських вірувань та релігій образами й мотивами.

Результати дослідження. Відповідно до поставленої мети, було проаналізовано опис та сюжетну роль води у народній творчості українців. Всі появи водойм, як перепон, містять у собі не лише драматургічний, але й релігійний сенс, підкреслений містичним настроєм, та «самоочевидним» способом застосування в оповіді. Іноді, вони виступають «тим світом», «світом духів», сусіднім до нашого. Мешканці цього «близького» потойбіччя часто співіснують з нами у світі фізичному, подібно до більшості анімістичних сутностей. У інших же, куди поширеніших випадках, водойми беруть на себе функцію брами чи шляху до «царства мертвих», що відлунює давньослов'янським Вирієм. Життя у обох потойбіччях тривають подібно до того, як і звичайне, за виключенням деяких особливостей. Таким чином, стверджується, що вода є однією з ознак широкого поширення, частіше за все виступаючи «брамою царства мертвих», аж іноді – повноправним потойбіччям у собі, що приводить до думки про необхідність розрізнення «потойбіччя» за характерними ознаками.

Ключові слова: вода, потойбіччя, анімізм, релігія, фольклор

Постановка проблеми. У вітчизняній науковій та популярній культурній думці часто можна зустріти тезу, що водойми у віруваннях слов'ян символізують собою межу між світом живих і світом мертвих. А проте, підтвердження цьому, в контексті українського міту, наводяться, у кращому випадку, обрядового формату. До прикладу, згадуються образи «живої» та «мертвої» води, заборон і вірувань із ними пов'язаних: тут і застороги, і настанови уникати води, що нею омивали мерців, бо від неї «все мре». Багато цікавинок на цю тему можемо бачити у статті «Вода в магічних віруваннях Подолян: етнолінгвістичні спостереження» І. Гороф'янюк

та В. Волинець [4]. А, все ж, наочної демонстрації води саме як «межі» між світами тут не приведено, у наявності лиш згадка подібного формулювання з російської енциклопедії 1995 р.

Подібний же підхід зустрічаємо і в роботах сфокусованих на дослідженні символіки води в українській культурі, так, авторка «Вогонь і вода в системі звичаєвих заборон» Л. Артюх [1] згадує про воду, як «межу між світом живих і мертвих», однак сегмент статті, що фокусується на воді, оглядає її з точки зору елементу очищення й, навпаки, забруднення. Нехай вода і має очистити маланкарів від «гріха», стати завершальним елементом «ініціації» після карнавалу, а у мертву воду вступати не можна – це ще не означає, що вода є саме брамою, що «повертає» з того світу. Так, у шінтоїзмі вода відіграє важливу очисну роль, а все ж ми не стверджуємо, що вона виступає провідником до царства мертвих.

Ступінь наукової розробки. У сучасній вітчизняній науці, релігійне підґрунтя народної творчості є питанням не до кінця розкритим, яке часто спирається на тези етнографів ХІХ–ХХ ст., навіть коли ті зроблені без жодної аргументації. Найглибший аналіз цього жанру – категоризація його окремих сюжетних тропів, без занурення у процес пошуку можливих архаїчних першоджерел цих самих тропів, кліше, повторюваних елементів, тощо. Світова наукова спільнота ж більше зацікавлена одразу відтворити релігію давніх слов'ян, черпаючи з окремих джерел по дрібці, кожна з яких може доповнити єдину велику картину, але не витрачаючи зайвих зусиль на поглиблене дослідження самого поля дослідження, звідки ці дрібки беруться. Прикладом актуальності питання та вищезгаданого глибоко аналізу жанру є праця «Міфологічна триада «Життя → Смерть → Безсмертя» у народній прозі» О. Наумовської, яка, попри велику детальність аналізу, упускає питання водойм як медіаторів між світами живих і мертвих.

Невирішені питання, порушені у статті. Зараз ми можемо спостерігати оновлення української культури, активний розвиток її новітнього витка, який щиро прагне черпати натхнення та досвід як із загальноєвропейської, східної, чи-то американської культури, так і власної національної спадщини. Однак, процес, який у інших народів займав сторіччя безперервного розвитку, ми вимушені надолужувати в умовах, коли поля досліджень, буквально, вкриті мінами. А тому, навіть базові концепти, докладного і доступного матеріалу яким присвячено недостатньо для легкого розуміння, потребують перегляду та донесення до широкого загалу.

Оглядаючи наявні дослідження, ми можемо помітити нестачу робіт, що чітко й послідовно розбирали б існуючі популярні аксіоми на предмет виправданості цієї аксіоматичності, коли популярна теза про зв'язкову функцію води, у якості міжсвітової стихії, переходить з уст в уста, без надання достатньої уваги обґрунтованості цієї самої тези.

Отже, **метою дослідження** є спроба віднайти приклади та джерело символу водойми як «брами до потойбіччя» у казках, легендах та оповідках українського народу, записаних етнографами й фольклористами у 19–20 сторіччях, а також працях, що досліджують вірування українців та слов'янську мітологію.

Дискусія та результати. Відповідь на питання «звідки виникла ідея води як брами між світами» варто шукати у деяких зафіксованих обрядах та, звісно ж, народній творчості. Та, спершу, проговоримо, що, розглядаючи у межах даної статті «потойбіччя давнього населення України», ми фокусуємося на найпоширеніших уявленнях про нього – східнослов'янських. Адже, попри існування на цій території багатьох етносів і народів, представників багатьох культурних течій, найбільшу оповідкову спадщину лишили саме слов'янські. Також, «світ духів», «царство мертвих» і «потойбіччя» будуть вживатися синонімічно, адже мерці в анімістичних повір'ях українців виступають нічим іншим, як духами.

Терміни «казки», «оповідки», «повір'я» та «легенди» надалі вживатимуться як взаємозамінні, адже часто одні записують до інших, сенси частково деформуються, і відділити перші від других стає неможливим, а у збірнику казок можна віднайти справжній клондайк давніх повір'їв. Відібрані тексти, що вони будуть згадуватися далі за текстом, всі можна віднести до єдиної релігійної драматургічної структури, широко відомою під назвою «мономіт», описаною у вигляді, в якому ми її користуватимемо, Джозефом Кемпбеллом, у книзі «Тисячолікий герой» [8]. А проте, структура ця, у якості драматургічної складової міту чи обряду,

згадувалася і Мірча Еліаде, під назвою «повернення до витоків», а також Карлом Юнгом, як «архетип ініціації».

У суті своїй, всі ці дослідники говорять про єдине багатогранне дійство, яке Кемпбелл ділить на три акти, кожен із котрих містить низку ключових подій. Нам немає потреби розбирати їх у деталях, варто лишень знати, що персонаж відчуває потяг покинути звичний світ, відправляється до незвичного, долає всі випробування, і повертається додому кращим, часто з винагородою, яку може з усіма розділити. Найбільш цікавим саме для нашої теми дослідження будуть прикінцеві елементи Акту I:

1. «Перший поріг» – мить, коли «герой перетинає кордон безпечного світу», щоби геть скоро зустрітися з смертельно небезпечними випробуваннями.

2. «Череву кита» – зіткнення героя з небезпеками зовнішнього світу, що передують символічній смерті й переродженню.

У цій структурі, типовій для багатьох європейських мітів, ми бачимо, як причину асоціації локації мандрів із потойбіччям, так і чітку точку переходу до нього. «Череву кита» – це саме той елемент сюжету давніх усних творів, який говорить нам про потойбічність світу, до якого прямує герой. У обрядах, досліджених Мірча Еліаде в своїй праці «Таємні спільноти та обряди ініціації», взаємодія з потойбічним завжди відбувається у його імітації, візуальному відтворенні: хижі, що символізує всесвіт, чи то приміщенні, що позначає собою обрядову сутність, яка поглине учасника і приведе його до смерті (приміщенні–«киті»). Ознаки цього візуального відтворення в народній творчості українського народу ми і будемо шукати, таким чином, підтвердивши, або спростувавши ідею відмежування світу духів, чи то мертвих, від світу людей.

Було проаналізовано понад 150 текстів, більшість з яких припадає на такі збірки: «Українські народні казки» упоряд. Микола Зінчук [18], «Казки одного села» упоряд. Ю. Туряниця [7] та «Українські народні казки» упоряд. К. Литвинчук [17]. Можна впевнено стверджувати, що мотив зміїв, чортів та босоркань (словом, головних антагоністів), що живуть «за водою», є не лише вкрай поширеним, але й абсолютно повсюдним. Цією водою може виступати море, яке треба переплисти, озеро, до середини котрого треба дістатися, чи то річка, міст через яку антагоністи регулярно мають перетинати, або ж, яку не можуть перетнути зовсім, поки мосту не стане. Відповідні приклади можна знайти у казках «Про бідного парубка і Марка багатого» [12], «Царівна-жаба» [17, с. 142-143] та «Чорт-змій і запродані діти» [14, с. 3].

Найбільш прив'язаним до водного середовища антагоністом є саме змії (також відомий як «смок» та «шаркань»). Як зазначає Л. Мушкетик у своїй статті «Міфологічні витoki образу змія в українській народній казці», «змій має стосунок до води, джерел, річок він може підніматися з моря, жити в ньому» [10], водойми виступають найпоширенішим ареалом його проживання. У цій же статті наведено багато прикладів, що ми спостерігаємо у казках: змії перекривають доступ людям до води, змушуючи виплачувати собі данину людськими жертвами («Брати-потоплиники») [18], мешкають у палаці посеред озера, вхід до якого відкритий не всім («Дружина володаря зміїв») [20, с. 301], чи то коло річок, регулярно перетинаючи їх мостом верхи на коні, коли прямують додому («Бориня-змієборець») [20, с. 301].

Під цим мостом, коло річки, на них зазвичай і чекає протагоніст. Вони ж ігнорують застереження своїх супутників (найчастіше, коня), вважаючи, що герой ніяк не може опинитися тут і зараз – достатньо популярний мотив у казках про «той світ», який демонструє всю складність випробувань, який належить подолати герою – настільки потойбічним істотам складно навіть уявити, щоби жива людина опинилася в їхніх землях. Зустрічаємо ідентичний сюжет і в оповідці про майку, описану В. Галайчуком у книзі «Українська міфологія» [20, с. 301], із популярним сюжетом, де герой спочатку бере собі потойбічну дівчину за дружину, а згодом відправляється по неї «на той світ». Майка ж представлена у цій оповідці духом померлої дівчини, що не лишає сумнівів про кінцеву точку мандрів героя.

Герой, одначе, зустрівши змія під мостом, разом із останнім прямує на інший бік річки, до його додому. Так, вони спочатку миряться, а потім борються. Часто, перша половина опускається казкарем на користь скорочення сюжету, але саме вона містить у собі описи хитрості

героя, а також пояснень, яким чином він переможе змія надалі. Нас же цікавить не стільки проявлена ним хитрість, скільки уточнення спільного перетину річки, який, бува, геть втрачається, коли герої одразу приступають до боротьби.

Живе «за водою» і бісиця, і босорканя, і чорт, і навіть Баба Яга. Відповідні приклади знаходимо в казках «Про самородну дівчину» [7, с. 5-11], «Про Мар'ю Царівну та Івана Царя» [7, с. 31-36], «Царівна-жаба» [19] та «Багатий Марко» [2]. А проте, вони подолати річку не здатні. Принаймні, прикладів такої поведінки ми не стрічаємо. Навпаки, ця нечиста сила є чи не головною жертвою мотиву, коли річка виступає порятунком героїв, бар'єром, що його не дано подолати злій сутності без допомоги «з цього берега». Так, у вже згаданій нами казці «Чорт-змій і запродані діти» (де, як можна зрозуміти з назви, надпоширені образи чорта-викрадача та змія-спокусника були поєднані у єдиного персонажа) летючий гад геть забуває про свою здатність літати, варто перед ним з'явитися річці без мосту, і вдається до хитроців та зваби головної героїні [14, с. 9]. У багатьох інших казках, із центральним мотивом втечі, магічна річка (а інколи й ціле море) з'являється зі стрічки, хустини чи ж бо на неї перекидаються головні герої. Подібні магічні водойми топлять великими хвилями [6], знесилюють антагоніста [13], або ж виступають «останньою перепоною», яку злодіям вже ніяк не подолати [21].

Щоби переконатися, що водойми не є суто драматургічним елементом, що має стрітися на шляху героя, для чіткого відмежування моменту початку пригод (яким іноді може виступати, до прикладу, ліс), але дійсно архаїчним релігійним елементом, ми маємо розглянути їх через ширшу призму вірувань українського народу та слов'янської мітології. Крім загального уявлення серед українського народу про магічність асоціативних фізичних відображень певних культурних концептів (звідси, гадання на майбутнє заміжжя через пошук парних об'єктів: парну кількість квасолин, кілків у чужому тині, або ж згадуваний Віктором Давидюком у праці «Вибрані лекції з українського фольклору» перетин мотузки, як символу межі між світами [5, с. 146], тощо), вода також нерозривно пов'язана з анімістичним поняттям душі. Душі у повір'ях українців можуть навідуватися до живих, взаємодіяти з істотами та предметами, і, загалом, виділяються активною фізичною взаємодією зі світом. Ця фізичність проявляється також у можливості бути побаченими та сприйнятими звичайною людиною, проте, іноді через посередництво. Так, душею може виступати людська тінь [16], чи то віддзеркалення у воді (що підтверджується повір'ями про можливість розбачити у ній справжню сутність відьми [3, с. 203] чи упиря [3, с. 252]). Ці «копії людини» є тим самим духовним «двійником», центральним для концепції посмертного існування в анімізмі.

В українських повір'ях, крім кладовищ, полів, лісів та роздоріж, духи померлих активно приходять і з водойм, щоби «залоскотати» чи «потопити» нещасного на Зелений тиждень. Дії ці можуть бути розглянуті як звичайне вбивство, але існує ще згадка про архаїчніше сприйняття води та утоплення, а саме – затягування до потойбіччя. Пряма мова з уже згаданої нами праці пана Галайчука: «*В нас оце років зо двадцять було: стара дівка вмерла, і хлопець пішов купатися й втопився, прямо його втягнула – вона собі пару взяла*» [3, с. 161]. Ідея можливості сягнути потойбіччя за допомогою річок простежується у менш відомих модерних повір'ях про святий народ «рахманів», які живуть у далекому краї, «далі за водою» [11]. І у давньому відомому широкому загальному концепті Вирію – царства душ, розташованого «далеко за морем». Польський дослідник слов'янської мітології Андже Шиевський, у своїй праці «*Religia Słowian*», визначає Велеса за покровителя "підземного царства" давніх слов'ян, наводячи такі цитати: *Określenie veles znamy z XV–XVI wieku czeskich tekstów w rodzaju: «co za czart albo co za veles lub jaki smok (zmek) podjudził cię przeciw mnie!», «jakiż veles ich do grzechu zachęca», «O, porzućmy już te grzechy velesa!», czy zwrotów: «ký veles», «idi k velesu za moře!», jak obecnie mówi się «ki diabeł» czy «idź do diabła!». Zwraca to uwagę na postać znanego z licznych tekstów wschodniosłowiańskich boga o imieniu Weles bądź Wołos [22, с. 47-48]. (Термін «Велес» знаходимо у чеських текстах 15–16 століття, наприклад: «який диявол чи то велес чи то змії підбурих тебе проти мене!», «який велес до гріха їх схиляє», «Ой, покиньмо ці велесові гріхи!», або фрази: «до велеса», «йди до велеса за море!», які нині люди кажуть «який диявол» або «йди до біса!».)*

Себто, Велес асоціюється з дияволом, чи то чортом – правителем підземного царства, і покровительствує йому, далеко за морем. Також у цій книзі обґрунтовується теорія, яка стверджує, що образ потойбічного змія є персоніфікацією Велеса, як бога золота. Ми не будемо заглиблюватися у цю теорію, однак, варто зауважити, що подібна думка робить зв'язок змія із річками куди зрозумілішим, а річки закріплює у ролі шляхів до потойбіччя.

Згадує Андже Шиєвський і повір'я, що стверджують: водяники тягнуть людей на дно, до своїх палаців «z kryształu, lodu lub szkła» (укр. «кришталю, льоду чи скла»), де потопельники їм служать, що робить підводне царство ближчим та матеріяльнішим аналогом далекого заморського «світу мертвих», яким постає Вирій. Стрічаємо подібну ідею і в українській казці «Про хлопця, який мусив служити в Охвая», де чорт (вірогідно, із часом узагальнений до типової «нечистої сили» водяник) бере до себе на службу парубка, а мінає та служба в озері [7, с. 214-221]. Дух місцевості постає правителем над духами загиблих, у межах своїх володінь, які є якщо не «царством мертвих», то, принаймні, «локальною філією» потойбіччя – ще одним потенційним місцем перебування людини по смерті.

Скляними, або ж кришталевиими, палацами з плином часу обжилися сутности, які у воді мешкали, чи з неї з'являлися, але кінцевий пункт призначення забираємих якими потопельників загубився у часі й поступово став не самоочевидним. Подібне прослідковується не лише у згаданих нами випадках опису Водяника, а й, до прикладу, відомої буковинської Русалки Черемоша, що згадувана багатьма поетами та письменниками та філософами, такими як Сидір Воробкевич чи Іван Франко. Нехай ця творчість вже не є народною, проте авторський сенс у ній переплітається з чисто фольклорними мотивами та уявленнями. Ось як описує пан Воробкевич русалчині володіння у вірші "Русалка Черемша" 1889 р. [15, с. 146-149]:

«Не спішися, милий хлопче, світ цілий дримає,

Гей, сюди до мене близько, разом погуляєм!

Я до груді пригортати буду й цілувати,

В дворах моїх кришталевих мемо ночувати».

А ось Іван Франко описує подібний пейзаж у своєму творі "Керманич" [9]:

А втім – чи се сон, чи се ява? –

Крізь сльози ввижаєсь йому,

Що ось надплива над чудесну

Підводну палату скляну.

З вікна її очі до нього

Дівочі якісь піднялись;

Дівчина та – божже єдиний! –

Та, що він покинув колись.

І нехай у цих уривках русалки постають скоріше спокусницями-губительками, тож, образи ці можна сміливо вважати давновідомими й достатньо поширеними, а чи понад два сторіччя – питання, на яке ми навряд дізнаємося відповідь.

У такій розбіжності в складнощах мандрівки до «того світу» за допомогою води можна вбачати паралельне існування двох «потойбіч» у народному світогляді: анімістичного «того світу» та політеїстичного «царства мертвих». Якщо перший існує по-сусідству зі звичним нам світом людей, то другого ще треба дістатися, воно часто охороняється і не всі душі на таку мандрівку спроможні. Проте, навіть прийнявши ідею потойбіччя, до якого «рукою подати» за архаїчну, це лише зайвий раз підкреслює – водна поверхня – та сама брама між світами, а водна стихія – волость мертвих. Та й у всім відомій приказці «мов у воду канути» зберігся відголосок народного уявлення, що наголошує на містичности та незворотности перетину цієї межі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Відповідно до поставленої мети, було проаналізовано опис та сюжетну роль води у народній творчості українців. Всі появи водойм, як перепон, містять у собі не лише драматургічний, але й релігійний сенс, підкреслений містичним настроєм, та «самоочевидним» способом застосування в оповіді. Іноді, вони виступають «тим світом», «світом духів», сусіднім до нашого. Мешканці цього

«близького» потойбіччя часто співіснують з нами у світі фізичному, подібно до більшості анімістичних сутностей. У інших же, куди поширеніших випадках, водою беруть на себе функцію брами чи шляху до «царства мертвих», що відлунює давньослов'янським Вирієм. Життя у обох потойбіччях тривають подібно до того, як і звичайне, за виключенням деяких особливостей.

Подібна класифікація типів потойбіччя за складністю шляху до нього, а також чіткий перелік потенційних джерел архаїчних мотивів, коли справа стосується водою, дозволить нам у майбутньому досліджувати народну творчість в усіх її проявах, від повір'їв до легенд, більш сфокусованим оком та поглибленим розумінням. Відшуковуючи давніші мотиви на протигагу новітнім та уникаючи змішування всього до купи. Формуючи наше розуміння давнішніх мітологічних персонажів не лише через призму суто драматургії та загальноєвропейських ознак мітологічної структури, але й різноманітного анімістичного релігійного світогляду українського народу та безумовно притаманних саме йому мотивів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артюх Л. Вогонь і вода в системі звичаєвих заборон. *Народна творчість та етнологія*. 2012. №3. С. 31–41. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Artiukh_Lidiiia/Vohon_i_voda_v_systemi_zvychaievykh_zaboron.pdf.
2. Багатий Марко. *Народна творчість*. URL: <https://is.gd/EdPJgW> (дата звернення 20.09.2023).
3. Галайчук В. Українська міфологія. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2016. 288 с.
4. Гороф'янюк І., Волинець В. Вода в магічних віруваннях Подолян: етнолінгвістичні спостереження. *Філологічний часопис*. 2020. №1. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/filologichniy-chasopys/2020/1/6.pdf.
5. Давидюк В. Вибрані лекції з українського фольклору. Луцьк : Твердиня, 2014. 448 с.
6. «Двадцять п'ять братів». *Народна творчість*. URL: <https://is.gd/EdPJgW> (дата звернення 01.09.2023).
7. Казки одного села. *Упоряд. Турянця Ю.* Ужгород : Карпати, 1979. 368 с.
8. Кемпбелл Дж. Тисячолікий герой. Львів : Terra Incognita, 2020. 416 с.
9. «Керманич», Іван Франко. Енциклопедія життя і творчості. URL: <https://www.i-franko.name/uk/Verses/IzLitMojejiMolodosti/Kermanyuch.html> (дата звернення 20.09.2023).
10. Мушкетик Л. Міфологічні витoki образу змія в українській народній казці. *Літературознавство. Фольклористика. Культурологія*. 2015. №1. С. 181–193. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lfk_2015_18-20_22.
11. Онацький Є. Українська мала енциклопедія. Буенос-Айрес : Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині, 1957–1967. С. 1562–1563.
12. Про бідного парубка і Марка багатого. *За ред. Є. Горевої*. Київ : Веселка, 1975. 12 с.
13. «Про страшну змію і дівчину-віщунку» *Народна творчість*. URL: <https://is.gd/BMQvES> (дата звернення 16.09.2023).
14. Русалчин тиждень: Казки про русалок, водяників, болотяників, криничників. Харків : Фоліо, 2005. 319 с.
15. Сидір Воробкевич. Вибрані поезії. *За ред. Засенко О.* Київ : Радянський письменник, 1964. 336 с.
16. Тиховська О. Психологічне підґрунтя уявлень про душу у світогляді різних народів. *Становлення майбутнього вчителя-філолога у процесі вивчення регіонального фольклору: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Умань, 21 квітня 2016 р.). С. 108–114.
17. Українські народні казки. *Упоряд. Литвинчук К.* Київ : Молодь, 1954. 296 с.
18. Українські народні казки : Казки Гуцульщини Кн. 2 / упоряд. Зінчук М. Львів : Світ, 2004. 312 с.
19. «Усна народна творчість України». *Народна творчість*. URL: <https://proridne.org/> (дата звернення 01.09.2023).
20. Чарівна квітка: Українські народні казки з-над Дністра. *Упоряд. Зінчук М.* Ужгород: Карпати, 1986. 301 с.

21. «Як з'явилася гора та річка в селі Спаське». *Народна творчість*. URL: <https://is.gd/NAt3Iu> (дата звернення 05.09.2023).
22. Szyjewski A. *Religia Słowian*. Kraków: WAM, 2003. 272 p.

REFERENCES

1. Artiukh L. (2012) Vohon i voda v systemi zvychaievykh zaboron [Propulsion and water in the system of the remaining boilers]. *Narodna tvorchist ta etnolohiia*, №3, S. 31–41. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Artiukh_Lidiia/Vohon_i_voda_v_systemi_zvychaievykh_zaboron.pdf [in Ukrainian].
2. Bahatyi Marko [Rich Marko]. *Narodna tvorchist*. URL: <https://is.gd/EdPJgW> (data zvernennia 20.09.2023) [in Ukrainian].
3. Halaichuk V. (2016) *Ukrainska mifolohiia* [Ukrainian mythology]. Kharkiv : Klub Simeinoho Dozvillia, 288 s. [in Ukrainian].
4. Horofianiuk I., Volynets V. (2020) Voda v mahichnykh viruvanniakh Podolian: etnolinhvistychni sposterezhennia [Water in the magical beliefs of Podillya: ethnolinguistic observations]. *Filolohichnyi chasopys*, №1. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/filologichniy-chacopys/2020/1/6.pdf [in Ukrainian].
5. Davydiuk V. (2014) *Vybrani lektsii z ukrainskoho folkloru* [Selected lectures on Ukrainian folklore]. Lutsk : Tverdynia, 448 s. [in Ukrainian].
6. «Dvadtsiat piat brativ» [twenty-five brothers]. *Narodna tvorchist*. URL: <https://is.gd/EdPJgW> (data zvernennia 01.09.2023) [in Ukrainian].
7. *Kazky odnogo sela* [Tales from one village] (1979). Uporiad. Turianytsia Yu. Uzhhorod : Karpaty, 1979. 368 s. [in Ukrainian].
8. Kempbell Dzh. (2020) *Tysiacholykyi heroi* [Thousand-faced hero]. Lviv : Terra Incognita, 41 s. [in Ukrainian].
9. «Kermanykh» [«Leader»], Ivan Franko. *Entsyklopediia zhyttia i tvorhosti*. URL: <https://www.i-franko.name/uk/Verses/IzLitMojejiMolodosti/Kermanykh.html> (data zvernennia 20.09.2023) [in Ukrainian].
10. Mushketyk L. (2015) *Mifolohichni vytoky obrazu zmiia v ukrainskii narodnii kaztsi* [Mythological origins of the serpent image in ukrainian folk tales]. *Literaturoznavstvo. Folklorystyka. Kulturolohiia*. №1, S. 181–193. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lfk_2015_18-20_22 [in Ukrainian].
11. Onatskyi Ye. (1957-1967) *Ukrainska mala entsyklopediia*. Buenos-Aires : Nakladom Administratury UAPT v Argentyni, S. 1562-1563. [in Ukrainian].
12. Pro bidnogo parubka i Marka bahatoho [About a poor man and a rich man's Mark]. (1975) *Za red. Ye. Horevoi*. Kyiv : Veselka, 12 s. [in Ukrainian].
13. «Pro strashnu zmiuu i divchynu-vishchunku» [«About a terrible snake and a soothsayer girl»] *Narodna tvorchist*. URL: <https://is.gd/BMQvES> (data zvernennia 16.09.2023) [in Ukrainian].
14. *Rusalchyn tyzhden: Kazky pro rusalok, vodianykyv, bolotianykyv, krynychnykyv* [Mermaid Week: Tales of mermaids, watermen, marshmen, and well men]. Kharkiv : Folio, 2005. 319 s. [in Ukrainian].
15. Sydir Vorobkevych. (1964) *Vybrani poezii* [Selected poems]. *Za red. Zasenka O.* Kyiv : Radianskyi pysmennyk, 336 s. [in Ukrainian].
16. Tykhovska O. (2016) *Psykhologichne pidgruntia uiavlen pro dushu u svitohliadi riznykh narodiv* [The psychological basis of ideas about the soul in the worldview of different peoples]. *Stanovlennia maibutnoho vchytelia-filoloha u protsesi vyvchennia rehionalnoho folkloru: materialy Vseukrainskoi naukovy-praktychnoi konferentsii*, S. 108–114 [in Ukrainian].
17. *Ukrainski narodni kazky* [Ukrainian folk tales]. (1954) *Uporiad. Lytvynchuk K.* Kyiv : Molod, 296 s. [in Ukrainian].
18. *Ukrainski narodni kazky : Kazky Hutsulshchyny* [Ukrainian folk tales: Tales of the Hutsul region]. (2004) Kn. 2. Uporiad. Zinchuk M. Lviv : Svit, 312 s. [in Ukrainian].
19. «Usna narodna tvorchist Ukrainy» [Oral folk art of Ukraine]. *Narodna tvorchist*. URL: <https://proridne.org/> (data zvernennia 01.09.2023) [in Ukrainian].
20. *Charivna kvitka: Ukrainski narodni kazky z-nad Dnistra* [It's a beautiful flower: Ukrainian folk tales from across the Dnipro]. Uporiad. Zinchuk M. Uzhhorod: Karpaty (1986), 301 s. [in Ukrainian].

21. «Іак zıavylasia hora ta richka v seli Spaske» [How the mountain and river appeared in the village of Spaske]. *Narodna tvorchist*. URL: <https://is.gd/NAt3Iu> (data zvernennia 05.09.2023) [in Ukrainian].

22. Szyjewski A.(2003) *Religia Słowian* [Religion of the Slavs]. Kraków: WAM, 272 p. [in Poland].

Panchuk Iryna Ivanivna

Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Philosophy
Rivne State University of the Humanities
12, Stepana Bandera str., Rivne, Ukraine
orcid.org/0000-0001-6301-4280

Ponomarenko Oleksandr Ivanovych

Postgraduate student at the Department of Philosophy
Rivne State University of the Humanities
12, Stepana Bandera str., Rivne, Ukraine
orcid.org/0009-0009-9102-0472

**THE SYMBOL OF WATER AS A GATEWAY TO THE AFTERLIFE
IN UKRAINIAN FOLK ART**

The relevance of our study is determined by the need to consider the array of folk art of the Ukrainian people (legends, fairy tales, stories, proverbs, etc.) through the prism of religious drama. Attention is drawn to water as an under-researched sign of the otherworld, its leading role and connection with popular folk characters and plots. After all, in the beliefs of the Slavs, water symbolizes the boundary between the world of the living and the world of the dead. The answer to the question "where did the idea of water as a gateway between worlds come from" should be sought in some recorded rituals and, of course, folk art.

Therefore, the purpose of this article is, first of all, to analyze folk art in order to determine the involvement of water in otherworldly symbolism, to further trace it as a sign of archaic motifs in modern texts, and to reconstruct the ancient beliefs of the people of Ukraine.

The methodological basis of our research is the method of comparative analysis. Taking it as a methodological tool, we investigated water as a sign of the other world, and reservoirs as a gateway to it, by searching for significant coincidences in the role, use and characteristics with the images and motifs described by researchers of ancient Slavic beliefs and religion.

Research results. In accordance with the goal, the author analyzed the description and plot role of water in Ukrainian folk art. All the appearances of water bodies as obstacles contain not only dramatic but also religious meaning, emphasized by the mystical mood and the "self-evident" way they are used in the story. Sometimes, they act as the "other world," the "spirit world," neighboring ours. The inhabitants of this "close" otherworld often coexist with us in the physical world, like most animistic entities. In other, more common cases, bodies of water take on the function of a gateway or path to the "realm of the dead," which echoes the ancient Slavic Vyrii. Life in both afterworlds goes on as usual, except for some peculiarities. Thus, it is argued that water is one of the signs of widespread distribution, most often acting as a "gateway to the realm of the dead," and sometimes as a full-fledged otherworld in itself, which leads to the idea of the need to distinguish between "otherworlds" by their characteristic features.

Key words: water, afterlife, animism, religion, folklore.